

УДК : 327:321(47+57)"712.9"-042.3

Б.В. Зажигаєв

кандидат політичних наук, професор, завідувач кафедру міжнародних відносин і зовнішньої політики, проректор Київського міжнародного університету (Київ, Україна)

ВПЛИВ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КЛЕПТОКРАТІЙ¹ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті аналізуються історичні та правові передумови і причини розпаду СРСР, процеси формування державності слов'янських держав, їх впливу на міжнародні відносини, в умовах глобалізації. Автор широко використовує праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, роботи соціологів і класиків світової психології.

Ключові слова: міжнародні відносини, клептократія, олігархія, демократія, тоталітаризм, розпад.

На порозі двадцятиліття розпаду біполярної системи міжнародних відносин час проаналізувати: Як змінилася система міжнародних відносин? Чи став світ безпечніший? Чи відбувається демократизація пострадянських держав? Як реалізуються продекларовані М.С. Горбачовим і його соратниками політичні цінності «нового політичного мислення»? Які зміни стались у країнах, що утворилися на теренах колишнього СРСР і яке їх місце і вплив у сучасному глобальному світі?

Новизна роботи полягає в підході до оцінки перетворень на території колишнього СРСР і насамперед слов'янських держав не з

---

¹ *Клептократія* (від грец. κλέπτειν – красти і κράτος – панування, влада; Буквально «влада злодіїв») - ідеологічне кліше, що застосовується до уряду, контрольованому шахраями, які використовують переваги влади для збільшення особистого багатства і політичного впливу, за допомогою розкрадання державних коштів, іноді навіть без спроб імітації власне чесної служби народу. Для клептократії характерна корупція, лобізм та нехтування виконанням довгострокових цілей.

погляду декларованих намірів, а з позицій політичного реалізму, як це прийнято в теорії міжнародних відносин.

Політологічний аналіз побудований на використанні широкої бази фактів політичної практики з використанням матеріалів соціологічних досліджень провідних міжнародних і вітчизняних наукових центрів. У дослідженні використовуються традиційні наукові методи політології і нові методи політичного аналізу. Автор спирається на праці класиків політичної науки, провідних психологів і соціологів, що отримали всесвітнє визнання, широко; використовує праці сучасних політологів, а також фактологічний матеріал ЗМІ. Аналітичні висновки дозволяють зробити прогноз розвитку системи міжнародних відносин, визначити місце і роль пострадянських держав у геополітичних координатах сучасного світу.

Формальна логіка перетворень СРСР полягала в зміні державної ідеології. Михайло Горбачов, який прийшов у квітні 1985 р. керівником країни, висунув як державну, концепцію «нового політичного мислення». Концепція ґрунтувалася на новому осмисленні ХХ століття. Сутність концепції зводилася до такого. Уся попередня історія розвитку людства є історією розвитку окремих регіонів, а історія ХХ століття – це глобальна історія. Динамізму процес набрав у другій половині ХХ століття, коли зі світовим прогресом усі жахи «дикого капіталізму» початку ХХ століття пішли з життя людства [17, с. 304].

З огляду на суть концепції реформування СРСР доцільно виділити вектор перетворень і позначити його як корегування ідеології марксизму-ленінізму в напрямі визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над всіма іншими – класовими, національними, державними; конструктивна, рівноправна взаємодія держав і народів у масштабах усієї планети.

Керівництво СРСР проголосило ліберально-демократичні цінності як вектор розвитку держави. Наскільки в реальності реалізовані задекларовані цінності і чи збігається віртуальний вектор розвитку державного устрою з реальними кроками реформування держави ми визначимо, проаналізувавши чотири фундаментальні складники перетворень:

1. Точка відліку: історичні передумови для встановлення ліберально-демократичної форми правління на пострадянських територіях.
2. Правові підстави для проведення реформ в СРСР.
3. Сутність і методологія проведення демократичних перетворень. Їх відповідність демократичним принципам.
4. Основні підсумки перетворень і їх вплив на формування системи сучасних міжнародних відносин і розвиток глобального світу.

1. Точка відліку: історичні передумови для встановлення ліберально-демократичної форми правління на пострадянських територіях

Яка логіка перетворень в СРСР, чим обумовлений її детермінізм, який стверджує, що було тільки одне, точно задане, можливе майбутнє? Чи була політична ситуація до СРСР критичною або бажання до перетворень – «генетична» патологія національної еліти, що ввергнула суспільство через економічну і політичну кризу в стан аномії – тимчасової втрати соціальних норм дієвості.

Логіка перетворень була заснована на психології радянської псевдоеліти вихованої в умовах радянського тоталітаризму, фундаментом якої є кріпосна селянська ментальність номенклатури. Слова інтернаціоналу (*авт. – гімну СРСР 1924-1944 рр.*) якнайкраще ілюструють суть цієї логіки: «Увесь світ насилля ми зруйнуємо до основи, а потім ми наш, ми новий світ побудуємо, – хто був нічим, той стане всім». Гіпнотична тяга до руйнування і бажання володіти всім від суспільних матеріальних цінностей до духовного світу особи. Дивно було б чекати від М. Горбачова, Б. Єльцина, Л. Кравчука, Н. Назарбаєва, А. Лукашенка та інших представників номенклатурної когорти іншої логіки псевдореформ, окрім спроби тоталітарними методами «сталіністської епохи» нав'язати власне бачення «демократії», що розуміється не інакше, як закріплення свого панівного положення. Реформи з'явилися у процесі легалізації реального життя номенклатури, яка жила

подвійним життям. А з відходом у забуття сталінської форми фобократії легалізувалась у вправлячому класі СРСР.

Стівен Коен, професор історії Нью-Йоркського університету (США) дослідник російської історії, вважає: «Жоден російський лідер до Горбачова ніколи не намагався ввести демократію. Росія тільки один раз пережила короткий період демократії – у 1917 році. Це була демократія колапсу» [25].

Чи можна за цих умов було чекати демократичних реформ від людей, які не мали уявлення про сутність демократії. «Сімдесятирічна історія радянських еліт зазнала дві головні трансформації – сталінська м'ясорубка і перебудова. Причому обидві ці трансформації були змінами усередині однієї якості», – писав відомий російський елітолог Геннадій Ашин [3, с. 47].

Витоки необхідно шукати з традиції формування владної еліти в слов'янських державах. В.О. Ключевський розглядає початок нашої історії з IX століття [21, с. 162]. Щодо походження державності на Русі В.О. Ключевський стверджує, що запрошення «на царство» в процесі конкуренції за владу було поширене і часто було схоже на наймання «монарха». В.О. Ключевський пише не про благодуже запрошення чужаків володарювати над «безнарядними» (*авт. – російською*) тубільцями, а радше про військовий найм. Відчувши свою силу, найманці перетворилися на володарів, а свою найману платню перетворили на обов'язкову дань з підвищенням окладу» [21, с. 175]. А зрештою – «в політичну владу» [21, с. 160].

Уся осяжна російська історія – історія непомірного збагачення еліт, становлення крайніх тоталітарних форм правління, починаючи з Івана IV, за допомогою призначення бояр на прибуткові посади тих, хто забезпечує «годування» їх володарів. Як писав Геннадій Ашин, традиція «годування» глибоко вкорінювалась у російській еліті, а також сприяла надходженню на службу «знатних іноземців з Литви, німецьких князівств, Золотої Орди». Ці традиції «годування» являли собою, по суті, узаконену корупцію, роблячи розкладений вплив на цю еліту, та й на суспільство в цілому. Ашин вважає, що це і сформувало національну традицію постійного браку коштів у бюджеті держав

зважаючи на «величезні витрати». «Даний тип розвитку допускав командну, авторитарну, милітаризовану політичну систему, яка робила ставку на примусові методи розв'язання проблем з вертикальною ієрархічною системою управління. Ця авторитарна влада допускала й авторитарну еліту, що є провідником цієї влади» [3, с. 16]. Причому створення такої еліти вимагає жорстких репресій не лише проти жорстоко експлуатованої маси населення, але й проти самої еліти, щоб досягти її повної лояльності. Звідси і періодичні чистки еліти.

Модернізації і чистки супроводять всю історію слов'янських народів від часів непомірної жадійності київського князя Ігоря, жорстоких репресій Івана IV, реформ Петра I і Катерини Великою, Павла I, перетворень Олександра Керенського і Володимира Ульянова-Леніна, І.В. Сталіна-Джугашвілі, Н.С. Хрущева і Леоніда Брежнєва, Михайла Горбачова і Бориса Єльцина до тих, які зараз модернізують слов'янські держави, що розпадаються, – Володимира Пугіна, Дмитра Медведєва, Леоніди Кучми, Віктора Ющенко, Віктора Януковича і Олександра Лукашенка.

Упродовж усієї історії слов'янських народів сформувалася політична традиція, що має виняткові особливості державного устрою, а саме:

- в основі формування політичної еліти лежить принцип її рекрутування з незатребуваних представників політичних еліт інших держав і народів, нездатність національної псевдоеліти до творчої політичної діяльності. Унаслідок еліта формується методом нав'язування;

- у політичній сфері принцип наслідування за допомогою нескінченних спроб псевдомодернізації, що неминуче призводить до положення аутсайдера, як у внутрішній і в зовнішній політиці, так і в економічній сфері;

- патримоніальність як основний принцип організації державної влади, в основі якої призначення на будь-яку посаду сприймається, як милість монарха (тирана, господаря або генерального секретаря), а форма економіки – лише як «годування» [3, с. 16] будь-яких посадових осіб на прибуткових місцях;

- суспільство розглядається винятково як середовище для паразитування псевдо еліти, морально-етична основа якої – брехня (ціннісна фальсифікація) у поєднанні з жорстокими формами насильства, аж до геноциду.

Зважаючи на це, можна резюмувати, що ні історичних, ні світоглядних передумов для установалення ліберальної демократії на теренах слов'янських держав не було.

Один із засновників глибинної психології (Tiefenpsychologie), що вивчає рівні психології особи і мотиваційні тенденції несвідомої поведінки, відомий швейцарський психолог, психіатр і філософ Карл Густав Юнг стверджував: «...колективне несвідоме є осадом явищ світу, який, кінець кінцем, виражається в структурі мозку і симпатичної нервової системи, то у своїй сукупності це означає час, який щось ніби не має, так би мовити, вічного образу світу, що протистоїть нашій цьогохвилинній свідомій картині світу. Кажучи іншими словами, це означає не що інше, як інший, якщо можна, дзеркальний світ. Несвідомий образ володіє особливою, незалежною від свідомості енергією, завдяки якій він може надавати сильні душевні дії, дії, які не показуються повністю на поверхні світу, але роблять на нас тим потужніший вплив зсередини, з темноти. Те, що світ має не лише зовнішнє, але й внутрішнє, те, що він видимий не лише зовні, але завжди владно діє на нас на найглибше і, мабуть, з найсуб'єктивніше підґрунтя душі, я вважаю за науковий факт, який не зважаючи на те, що є древньою мудрістю, у цій формі заслуговує бути оціненим як чинник, що формує свідомість» [46, с. 240].

Тоталітарні традиції у свідомості слов'янських держав укорінилися міцно, сформувавши певний тип світогляду. Російський філософ, соціолог і просвітитель Малоросії, випускник Київського університету Олександр Іванович Стронін ще 1872 року писав: «Росія немолода порівняно з романами і германцями, але не вічне ж вона немовля, у якого все ще не визначилося. Цьому немовляті вже готуються на зміну нові, ще пізніші суспільства, новий, набагато молодіший світ, нова і зовсім протилежна півкуля землі. Первісним і неосвіченим, який підлягає зникненню у міру зіткнення з освітою, є навпаки, наш аристократизм, а не

демократизм. Тільки аристократизм ми довго не знали в інших формах як неосвічених. Тримання блазнів, цькування людей ведмедями, биття слуг по щоках, чванливість перед нижчими, обжерливість і розпушта, неробство тілесне і душевне, байдужість до науки, до свободи, до гідності – ось древні історичні риси нашого аристократизму» [38, с. 124–125].

Суть слов'янської державної традиції, на мій погляд, точно виразив Олександр Сергійович Пушкін:

И горд и наг пришел Разврат,
И перед ним сердца застыли,
За власть Отечество забыли,
За злато продал брата брат,
Рекли безумцы: нет Свободы,
И им поверили народы.
И безразлично, в их речах,
Добро и зло, все стало тенью –
Все было предано презрению,
Как ветру предан дольный прах.

1824 р.

О.С. Пушкін [36, с. 225–226]

Не називаючи автора, вірш був прочитаний приблизно перед трьома тисячами студентів у 2005-2011 роках. Майже всі вважали, що він присвячений сучасності, – після розвалу СРСР, і лише декілька осіб зарахували його до подій 1917 року.

Наша історична біда (*авт. – традиція*) полягає в тому, що російська модернізація сприяє не стільки входженню Росії в модерність, скільки зміцненню імперських для феодала підстав культурно-цивілізаційної системи. Модернізація в ім'я зміцнення імперії призводить до перерозподілу життєвої енергії людини зі сфери повсякденності у сферу світських або релігійних мегапроектів, створює світ, де людина лише підручний засіб, а зміцнення імперії – велика мета [9, с. 352].

2. Правові підстави для проведення реформ в СРСР

Радянський Союз кінця 80-х років ХХ століття – це держава, що відбулася, полюс біполярної системи міжнародних відносин, що отримав загальне визнання у світовій спільноті. За станом на період розпаду рівень репресій не являв фатальної небезпеки для громадян. На порядку денному цивілізації чітко вимальовувався процес конвергенції двох систем – злиття кращих рис світової системи соціалізму і кращих рис ліберально-демократичного світу. Навіть радикальна політична течія у вигляді виниклої Міжрегіональної депутатської групи (МДГ) на I З'їзді народних депутатів, який почав свою роботу 25 травня 1989 року, не ставила питання про розпад СРСР, а лише вимагала повного знищення радянської політичної системи.

Логіку перетворень слід шукати в мотивації дій політичної еліти, а в умовах радянського тоталітарного устрою, насамперед, розглядати алгоритм перетворень через призму діяльності лідера.

«Політична фортеця міцна тільки тоді, коли тримається на силі етичній», – писав О. Ключевський [22, с. 525].

Ліберально-демократична форма державного устрою життєздатна лише в умовах правової держави. Як уже наголошувалося, в основу перетворень в СРСР керівництво поклато ліберально-демократичні цінності як вектор розвитку держави.

Розглянемо правові підстави дій, що призвели до розпаду країни. Початком розпаду системи правління, на мій погляд, варто вважати період правління М.С. Горбачова, коли він, володіючи всією повнотою влади, почав нехтувати законами і власними службовими обов'язками.

Законною основою для руйнування СРСР могли стати підсумки Всесоюзного референдуму про збереження СРСР, проведеного 17 березня 1991 року, або зміна законодавства, проведена в правовому полі Радянського Союзу.

Підсумки референдуму показують, що правових передумов для розвалу СРСР не було (див. таблиця 1) [34].

Мотивацію «творчих» (за Тойнбі) дій М.С. Горбачов визначив сам. Виступаючи в Американському університеті в Туреччині 1999 року, Горбачов сказав: "Метою мого життя було знищення комунізму. Саме для досягнення цієї мети я використовував своє положення в партії і країні..." [12].

Логіка дій лідера держави М. Горбачова виникає із суті статті 6 Конституції СРСР 1977 року: «Керівною і направляючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і суспільних організацій є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС існує для народу і служить народу.

Озброєна марксистсько-ленінським ученням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, додає планомірний науково обґрунтований характер його боротьбі за перемогу комунізму». Цілком логічно, що знищити комунізм без знищення СРСР було неможливо.

Ця логіка відповідає логіці тоталітарного правління і зумовила розпуск комуністичної партії і розпад СРСР, які формально за часом майже збігаються – серпень 1991 року. За допомогою ГКЧП Горбачов згорнув демократичні процеси в СРСР і запустив політичний механізм створення універсальних держав (за Тойнбі) в географічних межах колишніх союзних республік. На думку Єгора Гайдара, ГКЧП – «оперетковий путч» [10, с. 378].

**Всесоюзний референдум про збереження СРСР
17 березня 1991 року**

Чи вважаєте Ви необхідним збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій повною мірою гарантуватимуться права і свободи людини будь-якої національності?

Результати		
Так чи ні	Голосів	Відсоток
✓Так	113 512 812	77.85%
Ні	32 303 977	22.15%
Дійсних голосів	145 816 789	98.14%
Недійсних голосів	2 757 817	1.86%
Всього голосів	148 574 606	100.00%
Явка	80.03%	
Електорат	185 647 355	

Джерело: повідомлення Центральної комісії референдуму Союзу РСР про підсумки референдуму СРСР, що відбувся 17 березня 1991 р.

В Українській РСР "Так" відповіли 70,2%; у Білоруській РСР – 82,7%; в Узбецькій РСР – 93,7%; у Казахській РСР – 94,1%; в Азербайджанській РСР – 93,3%; у Киргизькій РСР – 94,6%; у Таджикиській РСР – 96,2%; у Туркменській РСР – 97,9% [34].

Путч і його не правові наслідки обвалили всі моральні засади в СРСР, продемонстрували параліч влади, брак волі і здібностей

вищих посадових осіб держави до виконання конституційних обов'язків. Політичний оглядач Максим Соколов влучно висловився: «Ідіотський режим помер по-ідіотськи» [10, с. 378]. Вище керівництво країни було засуджене на «смішні терміни» за спробу зберегти державу, причому ця спроба здійснювалась в межах існуючого законодавства, оскільки формально діяло законодавство СРСР. Не вживши заходи зі збереження СРСР, «під різні статті УК (авт. – СРСР) дружно підвело себе майже все союзне керівництво: силові структури (верхівка армії, МВС і КДБ), влада виконавча (Кабінет Міністрів), влада законодавча (Лук'янов і «союзники») і влада партійна (верхівка КПРС). А коли вся верхівка держави, що складається або зі злочинців, або з їхніх посібників, терпить від народу нищівну поразку, така держава не може встояти. Усе керівництво держави провалюється в політичне небуття, і з політичного вакууму виникає дещо – інша держава. Вона і виникла, причому не одна» [10, с. 378].

ГКЧП і його правові наслідки створили нову політичну ситуацію, яку б я назвав – держава в стані «демократичного колапсу», який неминуче призводить до розвалу системи правління.

Суть цього колапсу полягає в тому, що за три дні ГКЧП формально «злочинцями» стало не лише вище керівництво країни, партії, КДБ, але й усі військовослужбовці, співробітники КДБ, МВС, державні службовці і прості громадяни. В СРСР не залишилося не те що правових, навіть психологічних і ментальних підстав до збереження єдиної держави, оскільки всі його громадяни опинилися поза правовим полем тієї держави (СРСР) і формально мали бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Джон Локк підтверджує, що є один шлях, який веде до розпаду системи правління, «а саме коли той, хто володіє верховною виконавчою владою, нехтує своїми обов'язками і не виконує їх так, що вже видані закони не можуть бути введені в дію. Це очевидно призводить до анархії і врешті-решт до розвалу системи правління» [29, с. 388].

У цьому контексті Арнольд Тойнбі пише, що відповідальність за надломи цивілізацій лежить на совісті їх лідерів: «Творчі особи в

авангарді цивілізації, що впливають на нетворчу більшість через механізм мімесіса, можуть зазнати невдачі через дві причини. Одну з них можна назвати «негативною», а іншу – «позитивною».

Можлива «негативна» невдача полягає в тому, що лідери несподівано для себе підпадають під гіпноз, яким вони впливали на власних послідовників. Це призводить до катастрофічної втрати ініціативи: «Якщо сліпий веде сліпого, то обидва впадуть до ями» (Матф. XV, 14) [40, с. 315].

Комуністична ідеологія розвалилася, розпалася країна, а на її місці утворився етичний психологічний вакуум, який, ввергнув суспільство в стан, який у психології називається аномія (*авт.* – буквально "розрегульованість"), тобто тимчасова втрата соціальних норм дієвості. Для суспільства в цілому це стан, при якому життєві процеси тимчасово припиняються або настільки сповільнені, що бракує всіх видимих проявів життя. Автор теорії аномії Еміль Дюркгейм, пояснюючи це явище, підкреслював, що соціальні правила відіграють важливу роль у регуляції життя людей. Норми управляють їх поведінкою, вони знають, чого слід чекати від інших і чого чекають від них. Життєвий досвід людей (тобто їхнє задоволення і розчарування) більш–менш відповідає очікуванням, які обумовлені соціальними нормами. Проте під час криз або радикальних соціальних змін, наприклад у зв'язку зі спадом ділової активності і нестримною інфляцією, життєвий досвід перестає відповідати ідеалам, утіленим у соціальні норми. Унаслідок люди випробовують стан заплутаності і дезорієнтації. Він вважав, що несподіваний занепад і процвітання пов'язані з "порушеннями колективного порядку". Соціальні норми руйнуються, люди втрачають орієнтацію і – усе це сприяє девіантній поведінці (Дюркгейм, 1897) [42, с. 672–688].

3. Сутність і методологія проведення демократичних перетворень. Їхня відповідність демократичним принципам

Здається, що під уламками КПРС опинилася не лише держава СРСР, а й усі передумови до демократичного вектора розвитку вже пострадянських територій. Один із засновників екзистенціалізму, політичний мислитель і публіцист Карл Ясперс писав: «Але що, якщо більшість самоліквідує демократію, принцип більшості? Якщо більшість передасть необмежену владу меншості, котра називає себе авангардом, елітою, партією? Якщо більшість ліквідує основні права, які згідно з нашою конституцією не підлягають ніяким змінам? Якщо за допомогою свободи голосування знищується сама свобода?»

Якщо ліквідується республіканський шлях розвитку, якщо політика в повному розумінні цього слова припиняється, то залишається самозречення від демократичної республіки або громадянська війна» [47, с. 56–59].

Розлучення за «національними квартирами» створило абсолютно нову суспільно-політичну і соціально-економічну ситуацію, яка характеризується такими складниками:

- знищення правових передумов для державності, що призвело до принципових змін у структурі міжнародних відносин, я б сказав, до зламу всієї системи, що сформувалася не лише після Другої світової війни, але й у процесі ліберальних реформ Михайла Горбачова. Найточніше ситуацію описав американський політолог Збігнев Бжезінський: «Розпад наприкінці 1991 року найбільшої за територією держави у світі сприяв утворенню "чорної діри" в самому центрі Євразії. Це було схоже на те, неначебто центральну і важливу в геополітичному сенсі частку суші стерли з карти Землі. Крах Радянського Союзу викликав колосальну геополітичну плутанину» [4, с. 48];

- кулуарний характер «перетворень» створив новий психологічний клімат у нових державах і ввергнув суспільство в стан аномії. Громадяни СРСР про радикальні перетворення державного устрою навіть не здогадувалися. «Упродовж 14 днів росіяни, які взагалі-то навіть менше були обізнані, ніж зовнішній

світ, про розпад Радянського Союзу, що наближається, несподівано для себе виявили, що вони більше не є господарями трансконтинентальної імперії» [4, с. 48]. Український учений, доктор філософських наук, професор, заступник директора Інституту соціології Національної академії наук України Євгеній Головаха на основі багатолітніх соціологічних досліджень дійшов висновку, що «після 1991 року в людей було відчуття непристосованості. У 1990 році було 80% деморалізованих людей» [11]. Замість передумов до демократичного типу соціалізації була створена психологічна ситуація – аномія (*авт. – тимчасова втрата соціальних норм дієвості*).

Це новий стан суспільства характеризує демографічний спад у всіх слов'янських державах, що характеризують дані таблиці 2. [31, с. 190–191].

Таблиця 2

	Росія	Україна	Білорусія
Рік	У млн. людей	У млн. людей	У млн. людей
1990	148,065	51,590	10,260
1991	148,482	51,666	10,284
1992	148,692	51,789	10,297
1993	148,729	51,793	10,298
1994	148,651	51,508	10,289
1995	148,497	51,087	10,270
1996	148,284	50,637	10,240
1997	148,003	50,187	10,200
1998	147,648	49,759	10,153
1999	147,205	49,330	10,103
2000	146,670	48,889	10,054
2001	146,042	48,442	10,005
2002	145,339	48,022	9,957
2003	144,598	47,633	9,910
2004	143,864	47,271	9,863
2005	143,170	46,925	9,816
2006	142,530	46,607	9,770
2007	141,941	46,329	9,724
2008	141,394	46,078	9,679
2009	140,874	45,873	9,634
2010	140,367	45,433	9,588

За період незалежності чисельність населення в слов'янських державах скоротилася:

- у Росії на 8 млн. 362 тисяч людей;
- в Україні на 6 млн. 360 тисяч людей;
- у Білорусії 710 тисяч людей.

Для порівняння за цей же період у США чисельність населення зросла на 53 млн. 880 тисяч людей з 254 млн. 865 тис. до 308 млн. 745 тис. людей [31, с. 190–191];

– основу трагедії становили псевдоекономічні реформи «нових демократів». Стівен Коен вважає, що «Справжньою катастрофою була шокова терапія, яка зруйнувала радянський середній клас. Відмітьте, що впродовж 15 років ліберальні лідери повторювали: ми повинні створити середній клас. Але тут був найбільший середній клас у світі. Проте вони зруйнували останні накопичення середнього класу вже в 1992 р. Середній клас виявився нездатним створити дрібний бізнес. Руйнування середнього класу відбувалося «по-сталінски» [25].

Шокова терапія не лише завершила ліберальні реформи, вона відкинула нові держави в репресивну феодальну епоху, відкривши нову еру, як влучно зазначив Сорос – еру грабіжницького капіталізму. Розвиваючи теорію аномії Еміля Дюркгейма, Роберт До. Мертон довів: коли люди прагнуть до фінансового успіху, але переконуються в тому, що його не можна досягти за допомогою соціальних схвалюваних засобів, вони можуть вдаватися до незаконних способів, наприклад, рекету, спекуляції на скачках або торгівлі наркотиками.

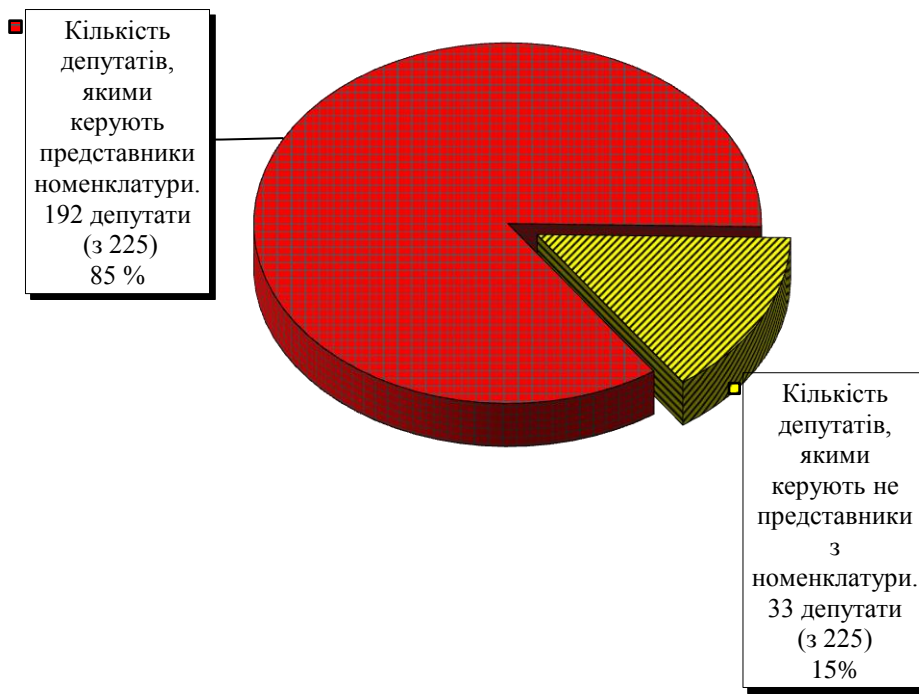
Саме за цих умов втрати соціальної орієнтації відбувалося формування політичних еліт нових незалежних держав. Ці еліти формувалися з привілейованих шарів, з використанням криміналу як інструменту, методом нав'язування з девіантних категорій громадян, які, через свій колишній стан в СРСР, були найменш схильні до аномії. До цих категорій належать:

– представники номенклатури. «Уже 1918 року Ленін у бесіді з робочою делегацією висловився за те, щоб партактивісти отримували додатковий продовольчий пайок. Так, разом з владою почали зростати й привілеї, держава ж не виявляла

ніяких ознак "відмирання", а навпаки, ставала все сильнішою» [13, с. 7–10]. Ці привілеї переросли в різні форми корупції: від такси за помилування за злочини, вступи до університету до легальної покупки самих номенклатурних посад. «Негласна такса: за помилування засудженого до тривалого строку карного злочинця – 100 000 крб.»; 1985 року з'ясувалося, що вже не в азіатських республіках, а на Україні ректор Одеського медичного інституту за допомогою ЦК партії за хабарі зараховував студентів у свій виш, отримавши за це, хоча й не за грузинсько-азербайджанським масштабом, але теж немало: 9 тисяч крб., тобто шестирічну зарплату пересічного трудящого». Поза сумнівом, що саме можливість одержувати крупні суми хабарів з карних злочинців становила основу цін посад райпрокурора і начальника райвідділу міліції, офіційний оклад яких скромний: у першого – 150–180 крб., у другого – 200–250 крб. Ставки хабарів різні, але завжди значно перевищували місячну зарплату номенклатурника: у 3–4 рази – хабар судді, у 10 разів – хабар секретарям райкому. Карні злочинці не купують номенклатурних посад, зате на їхні гроші номенклатурники купують собі нові, вищі посади, щоб стати секретарями райкому, їм теж треба було свого часу розщедритися – і набагато щедріше, ніж райпрокурору. Посада першого секретаря райкому КП Азербайджану коштувала в 1969 році 200 000 рублів, посада другого секретаря – 100 000. Ці гроші сплачувалися секретарям ЦК, оскільки посади – у номенклатурі ЦК КП Азербайджану.

Діаграма 1*
**Кількість депутатів у фракціях якими керують
представники номенклатури**
(Політичні партії України Київ: вид. ЦВК України,
- 2001. С. 33-138.)

*Діаграма 1 [15, с. 415].

Таким чином, купити номенклатурну посаду там, де вони продаються, може тільки людина з номенклатурного ж середовища. Це важлива функція номенклатурного бакшишу: вона впливається в річище намагань зробити перебування в класі номенклатури спадковим» [8, с. 125].

Діаграма 1 показує якісний склад нової української еліти в контексті збереження в ній позицій номенклатури;

– співробітники КДБ, специфіка і методи роботи яких сприяли формуванню у них девіантних (*неправових*) норм поведінки. «На самому початку 1918 р. ВЧК оголосила про своє право проводити позасудові розстріли. Пізніше позасудові функції цього органу тільки розширювалися» [23, с. 5–6].

«Органи КДБ вмиль здобули погану славу і насамперед із-за переслідування людей за їх переконання і «інакомислення», тобто якраз людей чесних. Найпомітніше зусилля КДБ виявились у боротьбі з «крамолою» і дисидентами в 60–80 роки» [23, с. 8].

Ці методи пережили своє відомство і, на думку колишнього підполковника ФСБ Литвиненка, використовувались у Росії і на території СНД після розпаду СРСР. Методи детально описані в книжці «ФСБ висаджує Росію. (Федеральна служба безпеки – організатор терористичних актів, замахів і вбивств)», авторами якої є Олександр Литвиненко і Юрій Фельштинський [8, с. 125].

Вони майже не трансформувались і активно використовуються ФСБ та іншими послідовниками КДБ в ХХІ столітті, про що свідчить конфлікт між Росією і Великобританією з приводу отруєння радіоактивним полонієм колишнього співробітника ФСБ А. Литвиненка. Ця практика має міжнародну пролонгацію в дусі КДБ. Вона підтверджується в нових публікаціях. У вересні 2011 року англійська газета «The Guardian» опублікувала статтю «Західні дипломати під прицілом ФСБ»: «ФСБ використовує психологічні методи, розроблені КДБ, щоб залякати і деморалізувати дипломатичний персонал, активістів і журналістів. Секретні акції описуються в книжці «Мафіозна держава» (Mafia State) колишнього московського кореспондента «Guardian» Люка Хардінга (Luke Harding), публікованої з продовженням на сторінках журналу Saturday's Weekend» [16];

– кримінальні елементи з девіантними психологічними особливостями. Щодо пострадянського простору, то вся пенітенціарна система – це інструмент вкорінення комуністичного режиму. Вітчизняна пенітенціарна система – предмет самостійного обговорення. Тут же зазначимо, що вона цілком відображає недемократичний, неліберальний, репресивний характер політичного режиму [1].

«Відбувається величезний крок уперед на шляху криміналізації держави... Держава починає функціонувати не як організм, у який проникли різні мафії, а як найбільша мафія, що хоче знищити дрібні, навести лад і поповнити «общак»... Держава перетворюється відповідно до суворих законів мафії. Зрозуміло, це не єдина закономірність, що діє нині в нашій країні» [41, с. 7].

Ці три категорії радянського суспільства сформували особливий тип пострадянських національних псевдоеліт, об'єднаних єдиною метою – панування в нових умовах після розвалу СРСР. Американський публіцист С. Ерлангер абсолютно точно дав формулювання процесу формування еліт нових держав. У газеті Інтернешнл Геральд Трибюн він так характеризує пострадянську еліту: "...вulgарні нувороші, цей новий клас, що складається із злочинців і вельможних злодіїв, становить основу феодального за своєю суттю виробництва". Відбулася "заміна комуністичної еліти зборищем тіньових бізнесменів, корумпованих чиновників і кримінальників» [45].

Спосіб формування еліти і визначив форми і методологію перетворень, фундаментом якої була брехня, яка має історичні передумови з часів Древньої Русі і сформувала власний особливий спосіб соціалізації в умовах радянського тоталітаризму. «Десятиліттями радянські люди навчалися тому, що для того, щоб чого-небудь досягти, необхідно всіляко ухилятися і обходити правила. Росія стала країною, у якій брехня і шахрайство перетворилися на норму, у якій усі знали про корумпованість системи і несправедливості законів, – а для того, щоб вижити, треба було перемогти систему», – резюмує відомий американський психолог Пол Екман, професор Каліфорнійського університету в Сан-Франциско [44].

З огляду на зміст і суть політичних еліт, що сформувалися, визначилась і методика перетворень, в основу якої, в усіх пострадянських державах покладені:

– брехня – як основа ідеології влади і пропаганди, підміна ЗМІ виданнями, які перебувають під впливом олігархії. У цьому контексті цікава думка заступника проурядової партії «Сильна Україна» Костянтина Бондаренка: «...український інформпростір

нагадує криве дзеркало, або ж якесь сито, через яке проходить одна інформація і абсолютно не проникає інша – більш вагоміша, позитивніша» [5];

– руйнування моралі (*авт. – у політологічному розумінні, – як обмеження «доступу» до їжі і популяризація інтимних стосунків*). «Олігархи правителі, котрі стоять при владі, будучи багатими, не захочуть обмежувати законом розбещеність молодих людей і забороняти їм марнувати і губити свій стан; навпаки, правителі скуповуватимуть їхнє майно або даватимуть їм під відсотки позику, щоб самим стати ще багатшими і могутнішими. Це у них найголовніше» [33, с. 99]. Що і спостерігається на території країн СНД. Цей механізм руйнування держави описаний Платоном ще в V столітті до н.е.;

– руйнування соціально-економічної основи для економічних перетворень. Знищення основ для розвитку малого і середнього бізнесу, як наголошувалося вище, Стівен Коен вважає, що «справжньою катастрофою була шокова терапія, яка зруйнувала радянський середній клас» [25];

– руйнування права як соціальної основи суспільних відносин і перетворення права в інструмент витягання прибутку панівною псевдоелітою. Іммануїл Кант писав, що *найбільша проблема для людського роду, розв'язати яку його вимагає природа, – досягнення загального правового цивільного суспільства*. Що ця проблема розв'язується найпізніше, виходить ще з того, що для цього потрібні правильне поняття про природу можливого (*державного*) устрою, великий, протягом багатьох століть набутий досвід і, крім того, добра воля, готова прийняти такий устрій [18, с. 17–22].

– насильство як єдиний інструмент реалізації влади. Це витікає з панівної в суспільстві ідеології – цинізму, основою якої є тотальна брехня. У цьому контексті являють інтерес висновки Ханни Аренд: «Тоталітарні рухи зловмисно використовують демократичні свободи, щоб їх знищити. Це не просто диявольська хитрість з боку вождів або дитяча дурість з боку мас. Демократичні свободи можливі, якщо вони засновані на рівності всіх громадян перед законом» [2, с. 256].

«Якщо всі вважатимуть, що правила треба порушувати або обходити, то соціальні інститути не зможуть працювати. Зараз ніхто не вірить нічому з того, що говорить нинішній уряд будь про що. Дуже небагато з тих, з ким я зустрічався, вірили Горбачову, а це було за рік до спроби державного перевороту, що провалилась у 1991 році.

Нація не може вижити, якщо ніхто не вірить жодному зі своїх лідерів. Я сумніваюсь у тому, що будь-яка форма правління може проіснувати якийсь тривалий час без використання сили для придушення власного ж народу, якщо народ вважає, що його вожді завжди брешуть» [44, с. 285].

У наявності розпад вже осколків пострадянської імперії. Цивілізація зіштовхується із загостренням соціальних пороків усередині пострадянських, розбещених держав, унаслідок чого вона отримує пролонгацію процесу що переростає в терористичну стадію в міжнародних справах, що в умовах глобалізації призведе до нової конфронтації між ліберально-демократичним світом і світом нових агонізуючих клептократичних режимів універсальних держав.

Іде несвідомий, але інтенсивний процес самопоїдання суспільства. Пострадянські країни втратили контроль не лише за правоохоронними органами і судами, але й за спецслужбами. Статистика, наведена головою Верховного суду РФ В'ячеславом Лебедєвим під час наради голів судів суб'єктів Федерації, показала, що серед засуджених у Росії за хабарництво переважають співробітники міліції: «...із засуджених у 2008 році за хабарництво 1300 осіб 31% становили представники МВС» [26].

Збуджені кримінальні справи стосовно начальника третього відділу Головного відділу контррозвідувального захисту економіки УСБУ в Києві і начальника відділу контррозвідувального захисту економіки Управління Служби безпеки України в Києві. Справа порушена за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 УК України, – отримання хабара в особливо великому розмірі, пов'язана із здирництвом. Також за цією справою проходить двоє співробітників Головного відділу контррозвідувального захисту економіки СБУ в Києві за посібництво в отриманні хабара [24].

Правоохоронні органи і спецслужби стали найбільшим джерелом небезпеки для громадян. Вони перетворилися на організаторів тяжких злочинів. У Росії прийняв замовлення на організацію резонансного вбивства журналістки Ганни Політковської високопоставлений чиновник органів внутрішніх справ. Підполковник міліції Дмитро Павлюченков, будучи діючим співробітником таємного підрозділу міліції, отримав замовлення на вбивство Політковської, створив і організував злочинну групу, організував приховане спостереження за жертвою, а також забезпечив кілера пістолетом і глушником [14].

В Україні (*авт. – організатор і виконавець вбивства журналіста Георгія Гонгадзе*) «колишній начальник Департаменту розвідки і зовнішнього спостереження МВС України генерал Олексій Пукач у суді підтверджує власні свідчення про замовників вбивства журналіста Георгія Гонгадзе. Він називає ті прізвища, які він називав раніше. Називає прізвища Леоніда Кучми, Юрія Кравченка, Володимира Литвина, Миколи Джиги» [35]. Це має стійку тенденцію до розвитку: так, «банда на чолі «екс-есбеушника» (*авт. – нова назва КДБ в Україні*) привласнила з так званого «запасу сільської ради» землі територіальної громади, які коштують 43,6 млн. грн.; сумарний збиток від махінацій із землею становив 236,6 млн. грн.» (*авт. – близько 30 млн. дол. США*) [6]. У Києві співробітники відділу по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, на чолі з начальником, схилили громадян до здійснення дій, пов'язаних з обігом наркотиків. Шантажуючи притягненням до кримінальної відповідальності, співробітники відділу вимушували наркозалежних осіб купувати і реалізовувати наркотичні засоби іншим місцевим жителям [20].

У цьому контексті цікава думка колишнього глави Російського бюро Інтерполу Володимира Овчинського: «Можна з упевненістю говорити про те, що в нас у країні немає жодної «незаплямованої» держструктури – будь то уряд, міністерство, апарат губернаторів або мерія. Особливе місце в цьому "хіт-параді" посідають силові структури. Навіть у лихі 1990-ті не було такого масштабного залучення в ОПГ співробітників правоохоронних органів". Ілюструючи власні доводи, експерт наводить приклади

прокурорських працівників, які «кришують» нелегальний гральний бізнес; банди всіляких "цапків" (*авт. – кримінальна назва кримінальної організації*), що покриваються місцевою вартою порядку, які безчинствують у регіонах; нескінченних рейдерських захоплень комерційних підприємств за підтримки силових структур і одіозних злочинних авторитетів, котрі всідаються у високі крісла. «Я як колишній начальник Інтерполу стверджую, що у світовій практиці аналогів не існує, – сказав відставний генерал-майор міліції Овчинський. – Масового характеру це не носило, ось у чому головна різниця. Зараз же відбувається якесь "одержавлення мафії" – кримінальні структури насправді почали заміщати реальне керівництво» [32].

Батько радянських реформ Михайло Горбачов попередив, що «Володимир Путін перетворить Росію на поганеньку диктатуру на зразок африканських, якщо стане президентом ще раз» [39].

4. Основні підсумки перетворень і їхній вплив на формування системи сучасних міжнародних відносин і розвиток глобального світу

Вектор еволюції сучасних слов'янських пострадянських держав один – деградація суспільства (*перетворення суспільства на агресивне середовище*), спад економіки до тиранічно-феодального рівня і, кінець кінцем, розпад держав. Німецький історик, економіст, філософ і публіцист, один з лідерів німецької соціал-демократії і II Інтернаціоналу Карл Каутський ще в 30-ті роки минулого століття писав: «Після краху Радянської держави завдання збереження безперервного ходу виробництва встане перед його наступниками з тим більшою нагальністю, чим жалюгіднішим виявиться, як це можна передбачати, той економічний стан, у якому вони знайдуть країну» [19, с. 115]. Але навіть він не міг передбачати ступінь морального падіння і форми правління нової влади, що сформувалася, – клептократії.

У кожній з нових слов'янських держав існують власні особливості руху до фатальної неминучості. В організації форми правління вони однотипні – це клептократії тоталітарно-

репресивного типу. Відмінність полягає лише в тому, що в Росії – це тиранія спецслужб (*КГБ-ФСБ*), у якій кримінал використовується як інструмент і вибірково допускається у формальні інститути влади. В Україні пріоритетний складник влади кримінальний, а представники спецслужб, правоохоронних органів і правосуддя є інструментом. У Білорусії власна специфіка. Вона пов'язана з авторитарною тиранічною формою правління Олександра Лукашенка, яка формує всі органи державної влади на власний розсуд (*авт. – знову ж таки спираючись на КДБ, номенклатуру і кримінал*), що затверджує патримоніальну форму правління часів розпаду Римської імперії.

Усі реформи після розвалу СРСР не були не те, що рухом до демократії, але навіть не заклали паростків парламентаризму. Ще Ніколо Макіавеллі писав: «Парламенти утрималися до цих пір, тому що постійно опиралися цим Аристократам; але якщо вони пропустять безкарним хоч би одне домагання або захоплення їх, то зло швидко розвинеться і порядку не можна буде відновити без великих потрясінь, які, мабуть, приведуть державу до загибелі» [30, с. 303]. Верховну Раду України важко назвати законодавчим органом держави. Радше це клуб, що забезпечує особисті інтереси олігархів і відставних чиновників. "Казино", у якому програють громадяни. У Верховній Раді України, за словами народних депутатів Н. Кульчинського, Ю. Соломатіна, 300 мільйонерів з 450 (*діаграма 2*).

Народний депутат України Олександр Волков розповідає про звичаї, що панують у Верховній Раді України. Кажучи про те, що у Верховну Раду України олігархи йдуть, щоб захищати інтереси власного бізнесу, він цитує: «Якщо в тебе 100 000, тебе «рве» (*авт. – вимагає, оббирає, вимагає хабарі*) місцева влада. Якщо ти заробляєш мільйони, тебе «рвуть» прокуратура, МВС та ін. центральні фіскальні органи». О. Волков вважає: «У Верховній Раді депутат захищає власний бізнес» [15, с. 244–245].

У міжнародній політиці країни СНД являють небезпеку у зв'язку з тим, що внутрішня політика держав веде до криміналізації всієї сфери державних відносин, втрати контролю за основними непередаваними функціями – оподаткуванням і насильством, а як

наслідок – екстенсифікація економіки і соціальний дарвінізм сфери суспільних відносин, а зрештою – повномасштабний колапс. Унаслідок, псевдоеліти із ситуації, що склалася, вимушені будуть шукати вихід. Цей вихід – перевід внутрішніх проблем у площину зовнішньої політики – пошук зовнішнього ворога. Це, насамперед, пошук зовнішньої військової загрози і, як наслідок, спроба консолідації суспільства для протистояння «зовнішнім» викликам. Ознаки такої зовнішньої політики вже зараз простежуються в передвиборній риториці сучасних російських лідерів, передусім у контексті переозброєння армії. Росія прагне відновити своє панування на пострадянському просторі, спираючись на власний ядерний статус, який безальтернативно підштовхує її в річище політики міжнародного ядерного тероризму.

Діаграма № 2 [15, с. 394].

Професор Стівен Коен стверджував: «Мені здається, що світ сьогодні став небезпечнішим порівняно з епохою існування СРСР. Мабуть, тому що контроль за світом, який здійснювався США і Росією спільно, був втрачений. Нині сама Росія – у руїнах. Вона до цих пір живе на залишках радянської економіки (*авт. – як і будь-яка інша з країн СНД*)» [25].

З огляду на це 15 грудня 2006 року влучно висловився Дональд Рамсфельд під час торжеств, щодо звільнення поста міністра оборони США: «Час варварства у вік високих технологій».

Висновки Дональда Рамсфельда підтвердив завідувач відділу якісних досліджень Всеросійського центру вивчення громадської думки А. Левінсон: «Які причини, за якими ми до цих пір не можемо вийти з цього стану квазіфеодалізму? Одна з головних причин його сповільненої трансформації і зживання полягає в тому, що він залишається ефективно працюючою формою організації соціуму. За цих умов для держави з набором його вищеперелічених властивостей достатньо проблематичний перехід від репресивної феодальної до раціональніших і гуманістичних форм організації. Суспільство, що не розлучилося зі своїми архаїчними підставами і багато в чому зберігає традиційний синкретизм, просто не може мати іншої держави, але з цієї ж причини неможливий і подальший іманентний розвиток самої держави» [27, с. 17].

У коливаннях від тоталітаризму до ліберальної демократії і назад до архаїчного тоталітаризму полягає слов'янська політична традиція – національний політичний порок. Вихід із кризи перебуває в річищі до політичного антиподу. «Рух цей і без того хвилеподібний, кожна ж посиленна напруга для стрибка неминуче вимагає потім такого ж посиленого відпочинку, а відпочинок посилений знову обумовлює собою новий скачок, і так без кінця. Хвилі таким чином зростають, і замість простої течії є буря. І кожного разу при цьому, чим старанніше бажання винагородити втрачений час, чим дійсний намір виправити те що пройшло, тим тільки більше псується майбутнє і тим тільки правильніше увіковічується хвилювання як органічний порок суспільства» [38, с. 125].

Пострадянські держави – це держави «навиворіт» або повний антипод самому поняттю державність, як такому, своєрідна сучасна форма терористичної держави. Вона насаджує беззаконня – розпусту, що переростає у внутрішній тероризм, у державі і суспільстві. Нині рівень розбещеності держави (за Н. Макіавеллі) на пострадянських територіях такий, що будь-яке чергове рішення будь-якого органу влади тільки поглиблюватиме кризу влади, фрагментуватиме державність і руйнуватиме цивільне суспільство. У зв'язку з цим Ніколо Макіавеллі писав: «Якщо приклади строгості не вселятимуть страх перед законом, кількість порушень його доходить до того, що робиться небезпечним переслідувати їх» [30, с. 302].

У пострадянських державах процес соціалізації відповідає рівню суспільних відносин, щодо нових умов глобального світу, але тим більшу небезпеку вони являють для міжнародного співтовариства в плані екстраполяції внутрішніх суспільних відносин, які потрібно кваліфікувати, як «соціальний дарвінізм», на міжнародне середовище, що неминуче зруйнує ліберально-демократичний устрій Заходу. Суспільні взаємини в пострадянських державах – це суспільні відносини докапіталістичної епохи. Благородство капіталістичного підприємництва «уявляється, проте, людині докапіталістичної епохи таким незрозумілим і таємничим, таким брудним і гідним презирства. Якщо хтось може зробити єдиною метою власної життєвої діяльності накопичення матеріальних благ, може прагнути до того, щоб зійти в могилу обтяженим грошима і майном, то люди цієї епохи здатні були сприймати лише як результат збочених схильностей, «*auri sacra fames*» [7, с. 35].

Пострадянським державам у процесі свого розпаду ще тільки належить досягти рівня 40-річної давнини державності північно-африканських країн – часів приходу до влади Муамара Каддафі і Хосні Мубарека. Пройти період соціалізації (*адаптації*) громадянського суспільства в репресивній феодальній реальності, до якої відкинуті народи, і лише тоді, за сприятливих умов, можливий рух держав спочатку до рівня суспільних взаємин

«лівійської Джамахірії», а потім уже – і в бік ліберально-демократичних перетворень.

В умовах глобального світу така можливість, швидше за все, не з'явиться.

Література

1. Абрамкин В.Ф. Поиски выхода. Преступность, уголовная политика, места заключения в постсоветском пространстве / В.Ф. Абрамкин. – М. : Права человека, 1996. – 240 с.
2. Арндт Х. Начала тоталитаризма // Антология мировой политической мысли : в пяти томах / Арндт Х. – М. : Мысль, 1997. – том 2. – 830 [1] с.
3. Ашин Г.К. Элитология: смена и рекрутирование элит / Ашин Г.К. – М. : Изд. РИО МГИМО, 1998. – 108 с.
4. Бжезинский Збигнев. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / Бжезинский Збигнев. – М. : Междунар. отношения, 1998. – 128 с.
5. Бондаренко Кость. «После Брюсселя» [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://lb.ua/news/2011/03/01/86419_Posle_Bryusselya.html
6. Бывший «эсбэушник» умыкнул у селян 350 га земли [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.mediacentr.info/criminal/byvshij-esbeushnik-umyknul-u-seljan-350-ga-zemli__22186
7. Вебер Макс. Протестантская этика и дух капитализма / Вебер Макс // Антология мировой политической мысли в пяти томах. – М. : Мысль, 1997. – Т. 2. – 830 [1] с.
8. Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. – М. : Советская Россия совм. с МП "Октябрь", 1991. – 624 с.
9. Гавров С.Н. Модернизация во имя империи. Социокультурные аспекты модернизационных процессов в России / С.Н. Гавров. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.
10. Гайдар Е.Т. Гибель империи. Уроки для современной России / Е.Т. Гайдар. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 448 с.

11. Головаха Євген: Якби відкрили таємні архіви КДБ, нам би довелося люструвати «святих» людей [Електронний ресурс] / Головаха Євген. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-450720.html>.
12. Горбачев М.С. Речь на семинаре в Американском университете в Турции [Електронний ресурс] / М.С. Горбачев. – Режим доступу: http://www.patriotica.ru/enemy/gorbachev_speech.html.
13. Джилас Милован Цит. по Восленский Михаил «Номенклатура». – М. : МП "ОКТАБРЬ" "СОВЕТСКАЯ РОССИЯ", 1991. – 294 с.
14. Задержан подозреваемый в убийстве журналистки Анны Политковской подполковник милиции в отставке Дмитрий Павлюченков [Електронний ресурс]. 23.08.11. – Режим доступу : <http://lenta.ru/news/2011/08/23/suspect/>.
15. Зажигаев Б.В. Политический процесс в Украине: реальность и тенденции эволюции государственности (1991–2005 гг.) : монография / Б.В. Зажигаев. – К.: КиМУ, 2009. – 462 с.
16. Западные дипломаты под прицелом ФСБ [Електронний ресурс]. The Guardian. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/politic/20110925/175143695.html>
17. История России. Теории изучения. Книга вторая : Двадцатый век : учебное пособие / [под. ред. Б.В. Личмана]. – Екатеринбург : Изд-во – СВ-96, 2001. – 304 с.
18. Кант И. Собр. соч. : в 8 т. Том 8. – М., – 1994. – 718 с.
19. Каутский Карл. От демократии к государственному рабству // Антология мировой политической мысли : в пяти томах / Карл Каутский. – М. : Мысль, 1997. – Т. 2. – 830 [1] с.
20. Киевских милиционеров уличили в торговле наркотиками [Електронний ресурс]. 23 сентября 2011 г. – Режим доступу : <http://stolitsa.glavred.info/archive/2011/09/23/162553-16.html>
21. Ключевский В.О. Собрания в девяти томах / Ключевский В.О. – М., 1987. – Т. 1. – 430 [1] с.
22. Ключевский В.О. Сочинение в девяти томах. Материалы разных лет / Ключевский В.О.; [под. ред. В.Л. Янина]. – М. : Мысль, 1990. – Т. 9. – 525 [9] с.

23. Кокурин А.И., Петров Н.В. Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917–1991гг. / Кокурин А.И., Петров Н.В. [Под ред. акд. А.Н. Яковлева]. – М. : МФД, 2003. – 768 с.
24. Контрразведчики из СБУ попались на взятке [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.izvestia.com.ua/ru/news/13062>
25. Коэн Стивен: «Единственная вина Горбачева в том, что он создал Ельцина» [Электронный ресурс] / Коэн Стивен // Политический журнал. – № 14 (65). – 18 апреля 2005. – Режим доступа : <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=67&tek=3288&issue=98>
26. Лебедев В. Совещание председателей судов субъектов Федерации. [Электронный ресурс] / Лебедев В. 28 января 2009 г. – Режим доступа : <http://kommersant.ru>
27. Левинсон А. Русский маятник. Между свободным рынком и тотальным контролем / Левинсон А. // Эксперт. – 31 августа. – 1998. – № 32.
28. Литвиненко А., Фельштинский Ю. ФСБ взрывает Россию (Федеральная служба безопасности – организатор террористических актов покушений и убийств) / А. Литвиненко, Ю. Фельштинский. – NEW YORK : LIBERTY PUBLISHING HOUSE, 2002. – 272 с.
29. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. ; пер. с англ. и лат. ; т. 3 / ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин. – М. : Мысль, 1988. – 668 [1] с.; ил., 1 л. портр. – (Филос. наследие).
30. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве / [предисл., коммент. Е.И. Темнова]. – М. : Мысль, 1996. – 639 с.
31. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
32. Овчинский В. Россией правит мафия // Московский комсомолец [Электронный ресурс] / Овчинский В.; 29 июня

-
- 2011 г. – Режим доступу: <http://www.utro.ru/articles/2011/06/29/983167.shtml>
33. Платон. Государство. Книга восьмая // Антология мировой политической мысли : в пяти томах / Платон. – М. : Мысль, 1997. Т. 1. – 832 [1] с.
34. Постановление Верховного Совета СССР «Об итогах референдума СССР 17 марта 1991 г.» // ПРАВДА. – 22 марта 1991 г. – № 70 (26518).
35. Пукач назвал фамилии заказчиков Гонгадзе: Кучма, Кравченко, Литвин, Джига... Бывший генерал сделал ряд громких заявлений [Электронный ресурс]; 30 августа 2011 г. – Режим доступу : <http://wek.com.ua/article/58822/>
36. Пушкин А.С. Избранные сочинения. В 2-х т. Т.1. / [Вступит. статья и примеч. Г. Макогоненко; Примеч. Д. Благого]. – ^{1980.} – 814 с. – Б-ка классики. Русская лит-ра.
37. Согласно статистике среди осужденных за взяточничество преобладают милиционеры [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ladno.ru/neladno/10991.html>.
38. Стронин А.И. Антология мировой политической мысли : в пяти томах ; т. IV. Политическая мысль России: Вторая половина XIX–XX в. / Нац. обществ.-науч. фонд. Акад. полит. науки / Стронин А.И. – М. : Мысль, 1997. – Т. 4. – 829, [1] с.
39. Стюарт Уилл. Россия превратится в мелкотравчатую африканскую диктатуру (Если Путин еще раз станет президентом) [Электронный ресурс] / Стюарт Уилл; «Daily Mail», Великобритания; Will Stewart; 23.07.2011 г. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/politic/20110723/172405985.html>
40. Тойнби А.Дж. Постижение истории / Тойнби А.Дж. – М. : Айрис-Пресс, 2006. – 640 с.
41. Фурман Д. Преемник начал ревизию наследства. На смену мафиозному хаосу идет мафиозный порядок / Фурман Д. // Общая газета. – 2000. – 28 сентября – 4 октября.
42. Цит. по Merton R.K. Social structure and anomie / Merton R.K. // American Sociological Review. – 1938. – № 3. – С. 672-682.

43. Цит. по Гайдар Е.Т. Гибель империи. Уроки для современной России / Гайдар Е.Т. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2006. – 448 с.
44. Экман Пол Психология лжи. Обмани меня, если сможешь / Экман Пол Издательство : Питер, 2009. – 304 с.
45. Эрлангер С. Известия. 20 марта 1997 г. [Электронный ресурс] / С. Эрлангер. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/2467/read>.
46. Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени : пер. с нем. / предисл. А.В. Брушлинского. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1996. – 336 с. – (Библиотека зарубежной психологии.)
47. Ясперс Карл Ухабы демократии / Ясперс Карл // Новое время. – 1993. – № 52 – С. 56–59.

This article analyzes the historical and legal background and the reasons for the collapse of the USSR, the formation of the statehood of the Slavic states and their influence on international relations in the context of globalization. The author makes extensive use of the works of local and foreign researchers, the work of sociologists and the classics of world psychology.

Keywords: international relations, kleptocracy, oligarchy, democracy, totalitarianism, decay.

В статье анализируются исторические и правовые предпосылки и причины распада СССР, процессы формирования государственности славянских государств, их влияния на международные отношения, в условиях глобализации. Автор широко использует труды отечественных и зарубежных исследователей, работы социологов и классиков мировой психологии.

Ключевые слова: международные отношения, клептократия, олигархия, демократия, тоталитаризм, распад.